

JANN SCHEUER. Indgange til samtaler. Samtaleanalyse som konversationsanalyse, dialogisme og kritisk diskursanalyse. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag 2006. 117 s. Pris: Kr. 180,-.

Anmeldt af Susanne Kjærbeck

Jann Scheuer (JS) er forfatter til en ny bog hvori han forsøger at sammentænke forskellige tilgange til sproglig analyse af samtaler. Han introducerer en række samtaleanalytiske discipliner, redegør for og diskuterer deres teoretiske antagelser og viser hvordan de kan anvendes i praktisk analyse (s. 5). De tre tilgange er etnometodologi og konversationsanalyse (s. 9-31), dialogisme (s. 33-45) og kritisk diskursanalyse (s. 47-63). Hver af de tre tilgange afsluttes med spørgsmål til læseren og forslag til videre læsning. De tre præsentationer af teori og metode efterfølges af eksempelanalyser på materiale fra en medarbejderudviklingssamtale, først en analyse af et simpelt uddrag (s. 65-77), og dernæst af et komplekst uddrag (s. 79-108). Disse analysekapitler er ligeledes forsynet med spørgsmål og litteraturforslag. Bogen slutes af med et konkluderende kapitel der refererer til såvel teori og metode som til analyse.

JS fremhæver selv at bogen har et pædagogisk sigte (s. 5), men indlejret i dette disciplininformidlende sigte har bogen endnu et formål, nemlig at konfrontere tilgangene med hinanden, vurdere dem og argumentere for brugen af dem i en 'samlende analyse' der således integrerer den konversationsanalytiske, dialogistiske og kritiske metode. Et oplagt spørgsmål er: Lykkes det både at lave en grundig og loyal introduktion til hver af de tre samtaleanalytiske retninger, og samtidig vise deres begrænsninger og praktiske anvendelighed i en integreret analysemetode?

Jeg vil i det følgende navnlig fokusere på præsentationen af de tre indgange, og kun referere de vigtigste pointer fra analysekapitlerne. Dette valg begrundes dels i bogens opbygning; det er i præsentationen af teori og metode de enkelte tilgange beskrives som mere eller mindre velegnede. Allerede i disse kapitler diskuteres de og vurderes i forhold

til hinanden. Og dels begrundes det i, at min væsentligste kritik af bogen netop vedrører fremstillingen af teori og metode, specifikt JS's præsentation af konversationsanalysen som ikke inkluderer anvendt konversationsanalyse. Denne kritik uddybes nærmere i anmeldelsens konklusion.

JS's fagterminologi kræver indledningsvis et par forklaringer. Han har, formodentlig af pædagogiske årsager, valgt konsekvent at kalde den etnometodologiske samtaleanalyse (Conversation Analysis (CA) på engelsk) for 'konversationsanalyse', mens han anvender 'samtaleanalyse' mere bredt, som et overbegreb for en række forskellige tilgange til analyse af mundtlig interaktion. Det er således et terminologisk valg der afspejler forfatterens overbevisning om at der faktisk eksisterer en række væsensforskellige tilgange. Jeg har valgt at beholde JS's anvendelse af begreberne 'samtaleanalyse' og 'konversationsanalyse' for ikke at forvirre unødigt.

Begrebet om de tre 'samtaleanalytiske indgange' kræver også lidt forklaring for det er ikke helt indlysende at behandle den kritiske diskursanalyse, som især er møntet på analyse af skriftligt tekstmateriale, som en samtaleanalytisk metode (dette nævner JS også selv s. 47). Det er heller ikke helt oplagt at behandle dialogismen, som den fremstilles af Per Linell (1998), som en selvstændig metode der kan holdes ude fra den etnometodologiske konversationsanalyse. Når JS alligevel vælger denne fremgangsmåde, er det motiveret af hans opfattelse af konversationsanalyse. Han mener på den ene side at man som samtaleanalytiker ikke kan komme uden om konversations-analysens indsigter og metodologi i forbindelse med talesprogets strukturelle komponenter, taleture og sekvenser, men savner på den anden side den bredere behandling af situationel og sociokulturel kontekst som han finder i dialogismen (se fx s. 39 og 114), og den kontekstualisering af makrosociologisk og politisk karakter som han henter fra den kritiske diskursanalyse (fx s. 101 og 114). JS's eksempelanalyser fremstår således som en demonstration af den integrerede analysemetode.

Indhold

Konversationsanalysen

Først gennemgår JS konversationsanalysen. Da JS ønsker at fokusere kapitlet teoretisk (s. 5), lægger han ud med en præsentation af konversationsanalysens sociologiske bagland, etnometodologien. JS præsenterer etnometodologiens fænomenologiske udgangspunkt som det er blevet formuleret af Harold Garfinkel, dvs. ambitionen om at beskrive verden som aktørerne forstår den og har adgang til den, uden inddragelse af psykologiske motiver og samfundsmæssige forhold, som analytikeren spekulativt kan forklare den observerede adfærd med. På dette punkt adskiller etnometodologien sig grundlæggende fra den dominerende funktionalistiske sociologi der var fremherskende i 1950'erne og 60'erne. JS introducerer etnometodologiens forståelse af hvordan sociale individer handler på baggrund af velkendte kommunikative resurser de har til rådighed, i den situationelle kontekst de befinder sig i, og med henblik på en fælles konstruktion af mening. Han præsenterer enkelte af etnometodologiens nøglebegreber og Garfinkels berygtede sociale eksperimenter som blev udført af de sociologistuderende ved Harvard, i hvilke de bl.a. udsatte deres familier for socialt afvigende adfærd med henblik på at vise deltagernes reaktioner og normative orientering.

Det konversationsanalytiske kapitel indeholder ligeledes en grundig præsentation af Erving Goffman og hans symbolske interaktionisme. Goffman var ikke etnometodolog, men som JS skriver, er hans forfatterskab fokuseret på forhold som prestige, respekt og identitet; han behandler kommunikative handlinger i en relations- og positioneringsoptik (s. 13), og det finder JS har så meget med den konversationsanalytiske metode og dens antagelser at gøre, at han vælger at placere Goffman i dette kapitel. Den konversationsanalytiske metode bygger i høj grad på Goffmans forståelse af social interaktion (se fx Hutchby & Wooffitt 1998:27) og på dennes analytiske

nøglebegreber 'face', 'line', 'footing', 'frame' og 'alignment'. Disse begreber forklares grundigt i bogen.

Endelig introduceres den egentlige etnometodologiske konversationsanalyse og en del af dets centrale begrebsapparat: turtagning, taleture i sekvenser, sekventiel kontekst, den specielle handlingsrelation mellem ytringer der eksisterer i turpar, præference og responsmarkeringer. JS udfordrer her metoden ved at understrege Harvey Sacks's opfattelse af konversationsanalysen som en naturalistisk, ligefrem naturvidenskabelig metode (den blev dog formuleret som en ny tendens inden for sociologien). Denne opfattelse var baseret på hans påvisning af samtalemeterens almene procedurer – det såkaldte 'maskineri' – og indebar også den forståelse at analytikeren kunne gå 'umotiveret', objektivt til datamaterialet. Dette er klart en øm tå i den konversationsanalytiske udviklingshistorie, men de fleste konversationsanalytikere mener næppe at den fuldstændig umotiverede tilgang er mulig, selvom man bestræber sig på at gå åbent til data. Som JS skriver i sin bog, søger konversationsanalysen i udpræget grad at dokumentere forhold i analysen (hvilket styrker undersøgelsens gyldighed og pålidelig), og analytikeren søger at begrænse sine egne tolkninger indtil den formelle analyse er gennemført. Det er dette forhold der senere i bogen får JS til at konkludere: 'Hvor den kritiske diskursanalyse forholder sig kritisk til samfundsmæssig praksis, forholder konversationsanalysen sig kritisk til akademisk praksis' (s. 117).

Konversationsanalysen vurderes allerede i det metodeintroducerende kapitel. Et eksempel er JS's kritik af den analytiske beskrivelse af kategorien 'alarmerende nyt', en kritik som får konsekvenser for den induktive metode som sådan. Udgangspunktet er et tilsyneladende konstrueret samtaleeksempel hvor der som respons på ytringen 'jeg havde en punktering i går' svares 'nå for søren da'. Responsytringen bruges som udmærket eksempel på en såkaldt tilstandsskiftemarkør og JS mener at man inden for konversationsanalysen ville beskrive responsen således: 'Markøren *nå for søren da* viser at b har modtaget a's alarmerende nyhed' (s. 27). JS kritiserer dernæst at konversationsanalysen ville anvende kategorien *alarmerende nyt* som en a priori-

kategori, hvorved det nødvendigvis er givet på forhånd at der findes sådan en størrelse (s. 29). Hans kritik går altså ud på at man som konversationsanalytiker ikke både kan forudsætte kategorien og samtidig påstå at den er genereret af data; en beskrivelse som 'alarmerende nyt' er ikke et empirisk dokumenteret fænomen som fx præference og tilstandsskiftemarkører er det, i følge JS (s. 28-29). JS mener at konversationsanalytikerens i dette analyseeksempel ville anvende 'almindelig sund fornuft, a priori viden om hvad aktørerne med rimelighed kan forventes at have inden for deres livshorisont' (s. 29). Sat lidt på spidsen vil JS frem til at det må være analytikerens kompetence som socialt individ der sætter ham eller hende i stand til at foretage en beskrivelse af data. Analysen er analytikerens konstruktion, og den analytiske kategori hører dermed under hvad Per Linell (1998) kalder 'second order construction'. Man kan med udgangspunkt i etnometodologien mene at dét er der ikke noget som helst odiøst i – det er ikke nogen overraskelse at analytikerens tager sit sociale kendskab i brug i bestræbelsen på at sætte sig i samtaledeltagerens sted. Men netop på dette punkt synes der at være betydelig forskel mellem etnometodologien og den tidlige konversationsanalyse (se fx Hutchby & Wooffitt 1998, Heritage 1984 og Lynch & Bogen 1994) der var præget af Sacks's opfattelse af konversationsanalysen som en naturalistisk, objektiv metode.

Dialogismen

I bogen findes en grundig og interessant fremstilling af dialogismen. Mens JS's hjerte tydeligvis ikke banker for konversationsanalysen, er det med et anderledes engagement at dialogismen præsenteres. Forfatteren mener at det er en svaghed at konversationsanalytikerens kun kan udtale sig om det der kan iagttages i data, og tilskriver det den 'fænomenologiske korrekthed'. JS kan bedre forlige sig med dialogismens tilgang til kontekst, hvor fx institutioners og subkulturens sociohistorisk funderede kontekst og generel baggrundsviden inddrages.

Her er det først og fremmest Per Linell (1998) som JS behandler som eksponent for denne retning. Det er ud fra tilgangen til kontekst at JS kategoriserer dialogismen som væsensforskellig fra den etnometodologiske konversationsanalyse.

Linells dialogisme betragter kontekster som mulighedsfelter som de samtalende har til rådighed; derfor anvender han også begrebet 'rekontekstualisering' og ikke bare 'kontekstualisering'. Men Linell har på ingen måde et statisk kontekstbegreb: ingen kontekst er at betragte som objektivt forekommende. Kontekster er potentielle, og de kan kun blive faktiske gennem samtaleparternes aktiviteter. Linell skelner mellem, på den ene side, de umiddelbare, perciperbare kontekster, som det netop sagte og de fysiske omgivelser, og på den anden side de middelbare kontekster der er baseret på deltagernes erfaring. Det gælder fx aktuelle kommunikative projekter, viden og antagelser om involverede personer, forståelse af begivenheden, genren og aktivitetstypen, den organisatoriske kontekst, institutioners og subkulturers sociohistorisk funderede kontekster, viden om sprog, kommunikative rutiner og handletyper, generel baggrundsviden. Med henblik på at vise forskellene på dialogismens og konversationsanalysens kontekstbegreber nævner JS at konversationsanalysen 'i den mest konservative udlægning' (den JS vælger at fokusere på) begrænser sig til at beskæftige sig med den umiddelbare kontekst – det der kan påvises, og det vil altså sige det netop sagte og de fysiske omgivelser (s. 35).

Per Linells dialogisme overlapper i høj grad med konversationsanalysen, et forhold som forfatteren selv er opmærksom på. Den grundlæggende antagelse om hvad interaktion er, deles med konversationsanalytikerne: interaktion forstås som dialogisk kommunikation der konstant kræver flere parters deltagelse, i modsætning til monologismen, der opfatter betydningsdannelsen som den enkeltes produkt. Og de to tilganges analysemetoder er i høj grad fælles gods: i begge lejre foretages en formel analyse af taleture og sekvenser, og selv den handlingsfokuserede tilgang til kontekst har de til fælles. JS mener dog at de to tilgange adskiller sig væsentligt i analysen af betydning. Han skriver at for dialogisterne giver turen interaktionen indhold, i

konversationsanalysen giver den interaktionen form (s. 37-38). Men tænker man i praktiske analytiske baner, kan selv denne karakteristik forekomme noget kategorisk. Godt nok er hvordan-spørgsmålet det primære i konversationsanalysen, men det kan være vanskeligt at handlingsbestemme en ytring hvis man ikke samtidig tager i betragtning hvad det der siges, betyder. Man kan dog gøre mere eller mindre ud af ytringernes indholdsside, og man kan arbejde med betydninger i mere eller mindre tæt tilknytning til deltagerperspektivet.

I fremstillingen af dialogismen findes også en præsentation af Bakhtins brug af dialogbegrebet. Her forklares bl.a. de bakhtinske begreber 'ownership' og 'authorship' som dialogistiske, idet de bygger på aktiv forståelse som en 'proces hvori den lyttendes næste skridt forberedes' (s. 41). Afsender producerer sin tale uden at være suveræn ejer af eller forfatter til det der siges; modtageren optræder som medejer og medforfatter. Denne dialogistiske opfattelse af kommunikationen og den kontekstoppfattelse den implicerer, falder godt i tråd med interaktionsforskningens. Desuden introduceres Bakhtins genrebegreb og Linells 'activity types' (et begreb som også anvendes hos Levinson 1978/92); der tilbydes en forståelse af samtalens 'mesoniveau', altså det der befinder sig 'mellem de sproglige terminaler og de overordnede sociologiske kategorier' (s. 44).

Den kritiske diskursanalyse

Sidst i bogen fremstilles Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse. Den har JS taget med ud fra den betragtning at selvom den ikke kan betegnes som en egentlig samtaleanalytisk disciplin, lader metoden sig med fordel anvende på samtaledata (s. 47). Man får i dette kapitel en grundig indføring i den kritiske tænkning, dens marxistiske og foucaultske teorigrundlag og metodens magt- og diskursbegreb. Der gives desuden en nuanceret fremstilling af hvordan metoden forener sin socialkonstruktivistiske forståelse med sit historisk-materialistiske udgangspunkt, hvilket udtrykkes i opfattelsen af at der eksisterer et

refleksivt forhold mellem social og diskursiv praksis. JS er meget klar omkring den kritiske diskursanalyses politiske projekt, dens deduktive fremgangsmåde og dens overordnede interesse for at besvare hvorforspørgsmål. JS går tæt på tilgangens centrale begreber som 'diskursiv praksis' der introduceres i Faircloughs bog *Discourse and Social Change* (1995) som betegnelse for de handlinger der fører til betydningsdannelse, men som samtidig ses som en del af den sociale praksis der indbefatter produktionen og samfundslivet i alle dets aspekter. 'For den kritiske diskursanalyse er sproget en slagmark' forklarer JS (s. 55), og med denne indledende forklaring introduceres den diskursive orden og opfattelsen af at der er tale om forskellige diskurser der kæmper om at få overtaget. Til sidst gives en fremstilling af begreberne 'interdiskursivitet' og 'intertekstualitet', hvorved man mener at tekster ikke er at betragte som homogene produkter, men som blandingsprodukter der består af forskellige diskurser og teksttyper. Og i forlængelse af dette behandles den kritiske diskursanalyses interesse for sociale og økonomiske forandringstendenser, fx demokratisering, individualisering, 'marketization' og 'hybridization'. Det analytiske projekt drejer sig hos den kritiske diskursanalyse om at få tingene skilt ad og sat i en større forståelsesramme. Som JS skriver, er der tale om et antal forandringstendenser der på én gang har status af forudsat viden og analytisk mål.

De tre præsentationer af teori og metode efterfølges, som nævnt, af to eksemplariske analyser hvor man stifter bekendtskab med de tre tilganges analysemetoder i praksis; bogen afsluttes med et kapitel som bærer titlen 'En samlende analyse'. På baggrund af analyserne argumenterer JS for den holdning at de tre discipliner med fordel kan kombineres således at følgende principper tilgodeses: Man foretager en databaseret analyse før de datagenererede resultater relateres til større sociologiske eller politiske sammenhænge. Men samtidig bør analysen ikke kun være induktiv, analytikeren kan inddrage kontekster som ikke direkte etableres af data og derved inddrage sin a priori-viden. Desuden mener JS at analysen bør relateres til makroniveauet for at tydeliggøre undersøgelsens samfundsmæssige og alment menneskelige relevans.

Konklusion

Forfatterens ide med bogen er god; det er et interessant og udfordrende projekt at stille tre forskellige tilgange op over for hinanden og konfrontere dem på analyseniveau. Bogen er pædagogisk disponeret, og det er en fornøjelse at læse dens ubesværede fremstillinger af meget komplekse teoretiske og metodiske aspekter. JS har en stor indsigt i det samtale- og diskursanalytiske felt, og desuden er han en habil analytiker som på pædagogisk vis formår at afmærke stierne fra de teoretiske og metodiske landskaber til den praktiske analyse. Det er et ambitiøst projekt at præsentere tre discipliner og demonstrere dem i praktisk analyse i en lille bog på kun 120 sider, men det er i høj grad lykkedes for JS.

Min væsentligste kritik vedrører fremstillingen af den etnometodologiske konversationsanalyse. Konversationsanalysen præsenteres som en stringent, men også ortodoks metode der udelukkende er fokuseret på bestemmelse af samtalers formaspekt på mikroniveauet, i forhold til samtalsens 'maskineri'. Og det er selvsagt noget blodfattigt, når man som JS er interesseret i samtalers kontekstuelle aspekter. Jeg mener dog at det er muligt at behandle mange af de efterlyste kontekstuelle områder med konversationsanalysen som tilgang. Det bliver de i analysen af institutionel kommunikation, og ikke mindst i forbindelse med rådgivningsprojekter baseret på konversationsanalyse, altså inden for det voldsomt ekspanderende felt der kaldes 'anvendt konversationsanalyse'. Herhjemme har interaktionsforskerne for nylig udgivet en antologi der handler om samtaler i professionelle sammenhænge; denne bog, *Samtalen på arbejde. Konversationsanalyse og kompetence-udvikling* (redigeret af Asmuß & Steensig), er blevet anmeldt af JS (NyS 32). På denne baggrund kan man undre sig over hvorfor målgruppen for JS's bog kun skal stifte bekendtskab med den mere ortodokse udgave af konversationsanalysen. Det giver en skævhed i fremstillingen af bogens tre discipliner som i høj grad præger den løbende diskussion af hvad de hver især kan bidrage med analytisk og begrebsmæssigt

JS har uden tvivl ret i at der er visse forskelle i behandlingen af kontekst inden for konversationsanalysen og dialogismen (i Per Linells udgave); i dialogismen kan analytikeren i højere grad trække på sin egen forståelse og baggrundsviden og inddrage den på det analytiske niveau. Men som anført i en af konversationsanalysens klassiske tekster, Drew & Heritage (1992:22-25), er der nogle karakteristiske træk ved institutionelle samtaler som også er helt centrale for en konversationsanalytisk tilgang: de er målorienterede på institutionelt relevante måder, de er præget af begrænsninger i deltagerens bidrag, og der gør sig en særlig form for inferens gældende i institutionelle samtaler. Inden for konversationsanalysen er der ganske vist tale om databaseret, analytisk fokus på kontekst, men det involverer langt mere end 'det netop sagte' og 'de fysiske omgivelser' som JS nævner i bogen.

Kan det tænkes at JS har været fristet til at tegne et fagligt forenklet billede af konversationsanalysen for derved at tilgodese bogens pædagogiske metodebaserede typologi ved tydeligt at holde den etno-metodologiske konversationsanalyse og dialogismen ude fra hinanden?

Institut for Kultur og identitet

Hus 3.2.3

Roskilde Universitetscenter

DK4000 Roskilde

E-mail: susannek@ruc.dk

Litteratur

- Asmuß, Birte & Jakob Steensig (red). 2003. *Samtalen på arbejde – konversationsanalyse og kompetenceudvikling*. København: Samfundslitteratur.
- Drew, Paul & John Heritage. 1992. *Analyzing talk at work: an introduction*. In: Paul Drew & John Heritage (red), *Talk at Work. Interaction in institutional settings*. Cambridge: Cambridge University Press, 3-65.
- Heritage, John. 1984. *Garfinkel & Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.

REVIEW

- Hutchby, Ian & Robin Wooffitt. 1998. *Conversation Analysis. Principles, practices and applications.* Cambridge: Polity Press.
- Levinson, Stephen C. 1992. Activity types and language. In: P. Drew & J. Heritage (red), *Talk at Work. Interaction in institutional settings.* Cambridge: Cambridge University Press, 66-100. Oprindeligt publiceret i *Pragmatics Microfiche* vol. 3, 1978.
- Linell, Per. 1998. *Approaching Dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives.* Amsterdam: John Benjamins.
- Lynch, Michael & David Bogen. 1994. Harvey Sacks' primitive natural science. *Theory, Culture and Society*, 11.65-104.